

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

HİDİROĞLU, İ. (2019). Ana-Akım Filmlerde Gözetim Olgusunun Temsili. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 1407-1426.

Ana-Akım Filmlerde Gözetim Olgusunun Temsili

İrfan HİDİROĞLU^(*)

Öz: Günümüzde kendini yoğun bir şekilde hissettiren gözetim kavramı özellikle yüksek teknoloji ürünü akıllı makineler ve iletişim ağları sayesinde gündelik yaşamın hemen her alanına girebilme potansiyeline sahiptir. Gözetim trendlerinin çeşitlenmesi ve yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan bu yeni durumun egemen grupların kendi çıkarları doğrultusunda iktidar ve güç konumlarını daha da genişletmesine yaradığı söylenebilir. Her anını ve her adımını gözetleyebildiği bir toplumu tahakkümü altında tutmakta hevesli olan iktidar için bu asimetrik denetim son derece kullanışlıdır. Gözetim olgusu, toplumsal yaşamda görülen değişik biçimleri ile ana-akım filmlerde de ele alınmıştır. Teknolojinin geldiği seviyeler düşünüldüğünde, gözetim olgusunun yaygınlaşmasına ve işleyişine yönelik endişeler olduğu görülmektedir. Çalışmanın amacı; gözetim trendlerinin gittikçe artma eğilimi gösterdiği 1990'lı yıllardan itibaren ana-akım filmlerde gözetim olgusuna nasıl yaklaşıldığını araştırmaktır. Bu amaçla, niteliksel içerik analizi yöntemi uygulanarak, filmlerde gözetim tekniklerinin neler olduğu, gözetleyen ile gözetlenenler arasındaki ilişkilerin nasıl kurgulandığı ve gözetim toplumunun yükselişine karşı duyulan endişelerin filmlerde ne kadarının, nasıl temsil edildiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Sinema, Panoptikom, Temsil, Teknoloji, İletişim

Representation of the Phenomenon of Surveillance in Mainstream Films

Abstract: Today, the concept of surveillance, which makes it self feel intense, has the potential to penetrate almost every area of daily life, especially through the use of high technology smart machines and communication networks. It can be said that this new situation resulting from the diversification and expansion of surveillance trends has helped the dominant groups to expand further from their potentia and power positions according to their own interests. This asymmetric control is extremely useful for potentia, which is eager to dominate a society in which it can watch every moment and every step. The phenomenon of surveillance has been discussed in mainstream films with its various forms seen in social life. Considering the level of technology, it is observed that there are concerns about the widespread use of the phenomenon of surveillance and its function. The purpose of the study is to investigate how the approach of surveillance in mainstream films from the 1990s, when surveillance trends tend to increase gradually. For this purpose, the techniques of surveillance in films, how the relations between supervisors and employees are formed and how the attitudes towards the rise of the surveillance society are shown in the films are examined by applying qualitative content analysis method.

Keywords: Surveillance, Cinema, Panopticon, Representation, Technology, Communication

Makale Geliş Tarihi: 09.04.2019

Makale Kabul Tarihi: 13.09.2019

^{*)} Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü (eposta: hidiroglu@atauni.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0002-0274-9985

I. Gözetim Toplumunun Gelişimine İlişkin Tarihsel Bir Çerçeve

Sistematik izleme olarak ele alınan gözetimin varlığı bilgiye dayanmaktadır. Bilginin elde edilmesi ise ona ulaşabilecek kanalların oluşturulması demektir.¹ Asırlar boyu ülkeler egemen olmak için bilgiye ulaşma çabası içerisine girmişlerdir. İnsanoğlu yaşamında ilk kez tüketmekten, avcı ve toplayıcı olmaktan vazgeçip üretime ve hayvanları ehilleştirmeye, yani tarım kültürüne başladığı gün gözetimin kaydedilmesi ihtiyacı doğmuştur. Yazının ortaya çıkışındaki en büyük etkenlerden biri de bilginin kaydedilmesi ve denetlenmesi ihtiyacının hissedilmesidir. Sümerli rahipler tarımla elde edilen artı ürünlerin bir elde, tapınakta toplanmasını ve bunların denetlenerek tek bir elden yönetilmesini sağlamışlardır. Eski Mısır'da vergi, askerlik, göç gibi konuların kayıtlara geçirildiği bilinmektedir. 1086 İngiltere'sinde "domesday book" tutanaklarında "descripto" denen toprak sahipliği kaydı tutulmaktaydı. Bu kayıtlar bir ineği yazacak kadar ayrıntılıydı. "Domus Dei" (Tanrının evi) anlamına gelen bu kelime kıyamet gününe atıf yaparak kayıtların ileride denetlenmek amacıyla tutulduğunu göstermektedir. Bu tarihi örneklerde de görüldüğü üzere insanoğlu herhangi bir teknik devrim olmadan önce de "özne verileri" olma durumunda kalmıştır. Fakat gözetim toplumunun asıl yükselişi ulus-devletler zamanında görülen askeri örgütlenme, sanayi kentleri, devlet idaresi ve kapitalist işletmelerle gerçekleşmiştir. Ulus devletler, git gide daha çok bürokratik zeminde örgütlenen idari görevleri yerine getirmek zorundaydı. Bunların büyük bir kısmı ise kişisel belgeleme gerektirmekteydi. Gözetim, Victoria dönemi memurunun kocaman kayıt defterlerinden, Henry Ford'un saate göre sürekli ilerleyen montaj bandından, günümüzün bilgisayarlı zaman ve mekânda faaliyetleri kontrol eden ilerlemiş haline gelmiştir. Modern topluma katılmak aslında elektronik gözetim altında olmak demektir. Modern toplumlarda insanlar toplumsal normlara boyun eğen bir nüfus meydana getirmek için gittikçe daha fazla gözetlenir hale gelmişlerdir (Lyon, 1997).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin dönüştürücü etkisiyle gözetim pratiklerinin ve kapasitelerinin niceliksel ve niteliksel olarak giderek arttığı gözlemlenmektedir. Gözetim kavramının boyut ve etkinliğini anlatmak üzere modernizmde panoptikon kavramı kullanılırken; postmodernizmde, gözetimin ulaştığı son noktayı açıklamak üzere omniptikon kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde gözetim pratiklerinin ve kapasitelerinin ulaştığı seviyeler kaygıyla karşılanmaktadır. Bilim-kurgu romanlarından² akademik metinlere kadar bu kaygılar yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Artık korkulan şey sadece üst sınıflardan insanların

¹ Bacon'ın "bilgi egemen olmaktır" yönündeki ünlü tanımlamasından yola çıkarak, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren bilginin ve bilgiye ulaştırılacak kanalların kontrol altına alınması yönünde bir çabanın olduğu söylenebilir. İletişim tarihinin gelişiminde, tarihin ilk dönemlerinden itibaren üç şeyin öne çıktığı görülmektedir; mesaj, şebeke ve güvenlik. Tarih içerisinde değişen görüntüsüyle herhangi bir kanalla iletilen mesaj ya da içerikler sürekli olarak güvenlik gerekçesiyle denetlenip gözetim altına alınmaya çalışılmıştır.

² Söz konusu bu eserlerin başında Yevgeni Ivanoviç Zamyatin'in "Biz", George Orwel'in "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört", Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret" ve Stanislaw Lem'in "Yıldızlardan Dönüş" ve "Gelecek bilim Kongresi" sayılabilir.

hayatlarına giren bir gözetim değil günlük sıradan insanın aşırı bir biçimde şeffaflaşmasıdır. Gözetim, özel hayattan ticarete, siyasetten eğlenceye kadar hemen her alanı kuşatmakta ve biçimlendirmektedir. Egemen grupların çıkar ve beklentileri doğrultusunda tek merkezden yönlendirilen, üretilen bir kültür ve eğlence pazarı söz konusudur. Küreselleşme olgusu içinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimin neden olduğu toplumsal dönüşümlerin farklı kültürel oluşumları baskıladığı tartışılmaktadır.

Oscar Gandy'nin (1993) belirttiği gibi, eskiden “anonimlik” yani kimliksizlik söz konusu iken, şimdi ise devamlı gelişen bir “şeffaflık” görülmektedir. Gözetim kendi başına bir iktidar kaynağı oluşturmaktadır. Gözetimin aşırı yoğunlaşması insanları daha fazla “itaatkâr” yapmaktadır. Bu bağlamda devletin, Orwelvari³ kaygıların klasik alanını temsil ettiği iddia edilebilir. Ticari alanda, pazarlama faaliyetleri, artık bir zamanların “özel evi”ni “genel” hale getirmiştir. Kamusal alan, özel alan ve ticari alanlar arasındaki sınırlar gittikçe bulanıklaşmaktadır. Artık “Büyük Ağabey” siyaseten bir diktatör olarak değil, bir pazarlama dehası olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni gözetim teknolojileri sayesinde sistemde tutulan dosyalar kapasite olarak büyümektedir. Bu sistemde bilgiler tek merkezde tutulabilmektedir. Sistem fiziksel engelleri ortadan kaldırmıştır. Tek bir gözetimden grup halindeki gözetime geçilmektedir. Aynı veriler birden fazla amaç için kullanılabilir. Sistem sayesinde verilerden yola çıkılarak açık uçlu doğrulama, profil çıkarma, eşleştirme yapılabilir.⁴

II. Gözetim Olgusunu Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar

Gözetim konusunda iki büyük gelenek göze çarpmaktadır. Gözetimi emek-sermaye arasındaki mücadelenin önemli bir ögesi olarak ele alan Marksist gelenek ve onu tüm modern örgütlerin bürokrasisi içinde, dosyalarda, veri saklama ve çağırma sistemlerinde gören Weberyen gelenek. Bu iki gelenek arasındaki tartışma şudur; gözetim, iktidarın sınıf ilişkileri eksenini boyunca mı, yoksa meslek ve istihdamla ilgili olanlar dâhil tüm bürokratik iş bölümleri üzerinde mi işlemektedir (Lyon,1997,s:20).

Karl Marks, konuyu sınıf çatışması ve emek-sermaye ilişkisi bağlamında ele almaktadır. Köleliğin ortadan kalkması ve kapitalizmin gelişimine paralel olarak, emeğin eski yöntemlerle çalıştırılması imkânsızlaşmıştır. Kapitalizm emeği artık zorlamaz hale gelmiştir. İşçi özgürdür, fakat rekabet, yani en düşük maliyette en fazla ürün elde etmek, işçileri denetlemeyi, disiplin altına almayı, “yönetim” olgusunun ortaya çıkmasını ve işçilerin bir çatı altında toplanmasını sağlamıştır (Lyon,1997,s:43).

³ Orwel, devletin her şeyi denetim altında tuttuğu, en küçük bir aykırılığa ve bireyselliğe izin vermediği, resmi ideolojinin bütün tarih ve dili kendine göre kurguladığı bir toplum ütopyasından bahseder. Romanda “tele ekran”larla sürekli gözleyip baskı ve denetim altında tutan “büyük ağabey” adında bir merkezi güç bulunmaktadır. Gözetim altında kalan insanlar, rahatlayabilecekleri bir anın olup olmadığından emin değillerdir. Bu yüzden insanlar uygun davranışlarda bulunmaktadırlar.

⁴ Açık uçlu doğrulamada, bireyin öncesinde ilişkide bulunduğu örgütlerdeki performansı ona referans olmaktadır. Profil çıkarmada, insanlar potansiyel bir kitle içerisinde düşünülür, bir anlamda tipeleştirilir. Eşleştirmede ise, bireyler kategorik şüphe içine dâhil edilebilmektedirler.

Foucault ise konuyu Marksist geleneğin emek-sermaye arasındaki mücadelesinden ve Weberyen geleneğin bürokrasisinden öteye taşımaktadır. Gözetimin sadece kurumsal yapılarda değil tüm toplumda olduğundan hareketle bir “disipliner toplum” ve “disipliner iktidar”ın oluştuğunu söyler. Modern toplumlarda insanlar toplumsal normlara boyun eğen bir nüfus meydana getirmek için giderek daha fazla gözetlenirler, faaliyetleri belirlenir ve tasnif edilir. Foucault’un hareket noktası Jeremy Bentham’ın “Panoptikon Hapishanesi”dir.

Bentham’ın ortaya attığı yarım daire biçimli bir bina olan Panoptikon Hapishanesi, gerçekten de mahkûmlar için hiçbir gizliliğin olmadığı bir yerdir. “Panoptikon, merkezi bir kontrol kulesi etrafında inşa edilmiş, hem kontrol memurunun hem de orada tutulan insanların sürekli gözetlendiği, açık, tek ‘hücreler’den oluşan” bir yapıdır (Marshall,1999,s:574). Görülmeyen gözler tarafından mahkûmlar her an gözetlenmektedir. Gözlenenler için tek seçenek ise itaat etmekten başka bir şey değildir. Gözünün önündeki yer anlamına gelen panoptikon, felsefesini kutsal kitaptan (İncil’den) almaktadır⁵. Tanrı gibi her şeyi gören bir gözle, mahkûmların her halinin izlenmesiyle, yalnızlığa itildiği ve tecrit edildiği bir ortam söz konusudur. Foucault, Panoptikon’un toplumun bütününe yayılmış olduğunu söylemektedir. Onun için Panoptikon, sadece hapishanede değil, işletmede, askerde, okulda, hastanede her yerde vardır ve suçluların harekete geçmesini beklemez. Amaç, şiddet olmaksızın gözetleme ile mahkûmların kontrol altında tutulmasıdır (Foucault,2001,s:296-297).

Eski dönemlerdeki kamu önünde infaz ve cezalandırmanın yerini artık tüm topluma yayılmış olan gözetim almıştır. Bedenlerin düzenli gözetim ile uysallaştırılması esasına dayanır. Böyle bir uygulamanın sonucunda ise ‘yasal özne’ yerine ‘boyun eğmiş bir özne’ ortaya çıkmıştır. Azaptan çıkan cezalandırmanın yerine, bir askıya alınan haklar ekonomisine geçilmiştir (Canpolat,2003,s:130). Bu yolla itaatkâr, disipline edilmiş bir toplum doğmuştur.

Foucault “Büyük Kapatma” ve iktidarın disipline edici yöntemlerini açıklarken ortaçağdaki veba ve cüzzam hastalıklarından yararlanır. İktidarların mükemmel bir disiplini uygulamaları için bu hastalıklar bir fırsattır. Artık yönetenler “mükemmel yönetilen kent ütopyasını” gerçekleştirebilir. Vebaya düzenle karşılık verilir. Düzen, her şeyi bilen bir iktidarın etkisiyle gerçekleşir. Disiplin, karışma alanı olan vebaya karşı, çözümleme alanı olan kendi iktidarını egemen kılmaktadır. Her türlü düzensizlik, hırsızlık, yağma gözetim altına alınır. Gözetim altındaki insanlar sürekli olarak saptanır, incelenir, hastalar ve ölümler dağıtımına tabi tutulur. “Disiplin sağlamaya yönelik düzenlemelerin arkasında; veba salgınlarından, isyanlardan, cinayetlerden, askerden kaçmalardan, ortaya çıkıp kayboluveren, düzensizlik içinde yaşayan ve ölen insanlardan duyulan dehşet okunmaktadır”. Cüzzam hastalığında ise “dışlama” söz konusudur. “Cüzzamlının sürgün edilmesi vebanın tutuklanması kendileriyle birlikte aynı siyasal düşü taşımaktadır. Biri arınmış bir toplumun, diğeri disiplinci bir toplumun düşüdür. İnsanlar üzerinde iktidar icra etmenin, onların ilişkilerini denetlemenin, bunların tehlikeli karışımlarını çözmenin iki biçimi” (Foucault,2001,s:293).

⁵ Kelime bütün anlamına gelen ‘pan’ ve gözlemlemek, görmek anlamına gelen ‘opticon’ kelimelerinin birleşmesinden bütüncül görmek, bütünü görmek gibi anlamlara gelmektedir.

Foucault'a (2001) göre veba, istisnai, olağan dışı bir durum, bir bela olmasına karşın "panoptikon" genelleştirilebilir, toplumsal hayatın her alanında hapishanede, okulda, kıtlada, işyerinde, hastanede uygulanabilir. Panoptikon mantığında her oyuncu tek başındır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Sonuç olarak, hücre ilkesinin üç işlevi olan kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak tersyüz edilmektedir. Bunlardan yalnızca birincisi korunmakta ve diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Foucault'a göre görünürlük bir tuzaktır. Mahkûm görülmekte ama görememektedir. Bir bilginin nesnesidir ancak bir iletişimin öznesi olamamaktadır. Panoptikon'un büyük etkisi de buradan kaynaklanır; tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görünebilirlik hali oluşturarak.

Panoptikonda iktidar, baskınlığını yaygınlaştırmak için bireyleri sınırları otorite tarafından belirlenmiş sözde bir özgürlük alanı içerisinde tutmaktır. Asimetrik bir gözetimi ifade eden panoptikonun etkisi buradan kaynaklanır. "Öyle ki; mahkûmu iyi davranmaya, deliyi sakın olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için 'güç kullanmaya' gerek kalmamaktadır" (Bozkurt,2014,s:102). Foucault, 'gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?' şeklinde formüle ettiği yaklaşımında, mimariden ödünç aldığı panoptik bakış ile görünmeden görenin oluşturduğu iktidar alanının çekimi üzerinde durur (Sartori,2004,s:7). Görünmeden görebilmek ile hâkim ideolojinin istediği kontrol ve disiplini sağlayarak yönetenler ve yönetilenler arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Foucault hapishane ve hastane incelemeleri sonucunda göremediği bir göz tarafından gözetlenen ya da gözetlendiğini düşünen bireyin iktidara karşı itaatinin mümkün ve denetlenmesinin kolay olduğunu ifade eder.

Lyon, panoptikon benzetmesinden hareketle yeni iletişim/enformasyon teknolojilerinin, yeni bir gözetleme ve denetleme aracı olarak tüm topluma yayılmış olduğundan bahseder. Gözetim artık ulus devletinin ve kapitalist işyerinin gereksinimlerinin ötesine geçip tüketim ve ev alanına ulaşmıştır. Lyon'a göre insanoğlu herhangi bir teknik devrim olmadan önce de "özne verileri" olmuştur. Öyleyse sorun, günümüz ilerlemiş bilgisayar teknolojilerinin gözetime getirdiği farklılıkların ne olduğudur (Lyon,1997). Teknolojik sistemlerin belirli kapasiteleri onları, şimdiye kadar hayal edilmemiş biçimlerde kullanım için çekici kılmaktadır. Bilgisayarlarda kişisel bilgileri saklama ve işleme biçimleri, kişisel bilgilere yönelik çeşitli deneylere ilham vermektedir. "Bilgisayar eşleştirme" yolu ile iki veya daha çok birey hakkındaki ilişkisiz bilgisayar dosyaları, insan gruplarını benzer bir kategoride eşleştirebilmektedir. Eşleştirme ile herkesin bilgisayarın ağına yakalanabilmesi söz konusudur. Potansiyel suçlular ya da yasaları çiğnediğinden şüphe edilenler kategorisinde tanımlanan bir birey suçsuzluğu kanıtlanana kadar suçlu varsayılabilir (Timisi,2003,s:229). Buna karşın var olan özel hayat yasaları ise yetersizdir. Bu noktada Lyon gözetimin kötü niyetli kullanımlarının gerekli yasal düzenlemelerle etkisiz bırakabileceğini düşünür.

Lyon, elektronik gözetimin iyi huylu olabileceği umudunu taşır. Gözetimin hep olumsuz ve kısıtlayıcı yönlerine dikkat çekilmiştir. Bu tür bir yaklaşım "tehlike"yi haber vermesi dolayısıyla güzeldir. Ancak konunun sadece bir yönü gösterilerek tartışılmakta, kara ütopya olmakta, kötümserlik oluşturmaktadır. İnsanları sınırlıyor

gibi görülebilen gözetim süreçleri, aynı zamanda insanlara bir takım sosyal haklar tanımaktadır. Söz gelimi, birçok elektronik kart aracılığıyla insanlar izlenebilir ama aynı sistemle birçok sosyal haktan da faydalanabilmektedir. Sonuçta gözetim, hem koruyabilir hem de ezabilir (Lyon, 1997).

Gary T. Marks, “yeniden gözetim” terimini kullanarak bilgisayarlı gözetim sistemlerinin işleyişine vurgu yapmaktadır. Marks’a göre bilgisayar sayesinde toplanan kişisel enformasyon miktarı eskiye oranla sürekli artmaktadır. Bilgisayar gözetimi niteliksel olarak değiştirmektedir; “gözetimi gündelikleştirir, genişletir ve derinleştirir” (Timisi,2003,s:229). Gözetleyenler için olağanüstü kalabalık bir kitle sürekli izlenebilir hale getirilmiştir. Bunun dışında enformasyon teknolojileri bilgiyi depolayabilmektedirler. Enformasyon sızmaları yeni teknolojiler aracılığıyla artmış kamusal ile özel alan arasındaki sınırlar zayıflamıştır. Bu bağlamda içinde yaşadıkları gözetim toplumunda bireylerin gizliliği tehdit altındadır.

Gary T. Marks’a göre yeniden gözetim, emek yoğun değil sermaye yoğundur. Yeniden gözetimin özellikleri; önleme, kendi kendinin polisliğini yapma ve kategorik şüphencilik olarak belirmektedir. Yeniden gözetimle suçun önceden bilinerek önüne geçilmesi hedeflenebilir. İnsanların, kendi kendilerinin izlenmesine katkıda bulunarak “ademi merkezi” bir kendi polisliğini yapması söz konusudur. Ayrıca, yeni sistemde özgül kuşkuları tanımlamaktan kategorik şüphencilığe doğru bir kayma görülmektedir (Lyon,1997,s:159).

Gary T. Marks bilgisayarın gücüne vurgu yapmakla birlikte, teknolojinin tek başına etkili olduğunu öne sürmez. İnsanların teknolojik belirleyiciliğin talihsiz kurbanları olduğu görüşüne karşı çıkmakla birlikte, sosyal güçlerin kurbanı olmadığını da ima eder. Orwell’in kapitalist toplum içindeki otorite eğilimini fark etmesine benzer olarak Marks, totaliter rejimlerin teknolojiler ve demokratik süreç ile birlikte genişleyebileceğinin altını çizer; “kadife eldiven demir yumruğu saklayabilir” (Lyon,1997,s:82).

Gandy (1993), enformasyon teknolojilerinin ne tür bir iletişim olduğunu tanımlamaya çalışır. Günümüz gözetim sisteminin suçtan dolayı oluşacak kaybı önlemeye yönelik olduğunu belirtir. Önceden haber alma, önceden kontrol etmeyi sağlamaktadır. Gandy’e göre kişisel bilgileri sağlayan ve onlara sahip olanlar arasında giderek büyüyen bir eşitsizlik vardır. Bilgisayar ve telekomünikasyon ağlarının hızı bürokratik avantajların dramatik olarak gelişmesini sağlamıştır. Yeni teknolojiler tek bir gözetim yerine grup halindeki gözetime imkân vermektedir. Ayrıca, iletişim ağlarının çoğalması bilgilerin bir alandan başka bir alana aktırılmasını, amacının dışında farklı kullanımlarına yol açmasını ve paylaşımına sokulmasını kolaylaştırmaktadır.

James Rule, insanların iki dünyası olduğundan bahseder. Birincisi, doğrudan insanların deneyimine dayanan olayların ve ilişkilerin geçtiği sıradan dünyadır. İkincisi, resmi belgelerin “kâğıt dünyası”dır. Kâğıt dünyası zaman zaman yaşanan gerçek dünyadan daha ağır basmaktadır. Birçok kurum ve örgüt artık insanları kodlanmış numara ya da harf dizileri ile tanımaktadır (Lyon,1997,s:65). Günümüzde ise kâğıt dünyasından elektronik gözetim dünyasına doğru bir gidiş görülmektedir. Bu bağlamda Poster; “günümüzün veri tabanlarında ne olup bittiğinden gerçek benin hiç haberi olmadan, gerçek benin zararına hareket edebilen bir ek-ben” olduğundan bahseder.

Poster bu elektronik imgenin gerçekte statüsünün ne olduğu ve gerçek benin yaşamını nasıl etkilediği sorularına cevap arar (Lyon,1997,s:35).

Poster'a göre Marksistler ve Liberaller, sorunu, gözetim süreçlerine alınan bireylerin ve sınıfların devlet karşısındaki özgürlük mücadelesi çerçevesinde görmüşlerdir. Poster, bireyler hakkında toplanan bilgilerin siyasallaştırılmasının sürdüğüne katılmakla birlikte, bu bilgilerin kullanımından doğan bir korku ve endişe durumunun henüz oluşmadığını söyler. Ayrıca herkesin elektronik sistem sayesinde zaman ve mekân içerisinde dolaşıma sokulan bilgilere ulaşabilmesi söz konusudur. Birey, evindeki bilgisayar ile istemediği kadar bilgiye ulaşabilir (Timisi,20032,s:32-233).

III.Panoptikondan Omniptikona

Sistematik gözetim olgusuna modernizm ve postmodernizm bağlamında bakıldığında aralarındaki farklılıkları şöyle sistematize etmek mümkündür. Kökeni bakımından gözetim modernizmde zor kullanarak denetlerken, postmodernizmin gözetim yolu gönüllü bir kabullenişe ve aslında maskelendirilmiş bir rıza tesisine dönüşmüştür. Burada kullanılan kavramlara yenileri eklenmiş, panoptikonun kapasitesi, yönü ve uygulama alanları da farklılık göstermeye başlamıştır. Gözetimin yönü bakımından bir iktidar tekniği olarak farklılık gösteren tanımlarına bakıldığında, panoptikonda yukarıdan gelen baskı ve zorlamaya dayalı bir denetleme söz konusudur. Sinoptikon ve omniptikon gözetlemede ise kontrol kişisel rıza ve gönüllülüğe dayalı haz ve eğlenceyle meydana getirilmiştir. Panoptikonda iktidarın 'kısıtlayıcı ve durağan denetim' işlevinin yanında, omniptikonda 'haz veren ve eğlenceli' bir denetim kurgusu görülmektedir. Bu kavramların yanı sıra özellikle son yıllarda ivme kazanan yeni medya teknolojilerinin değiştirdiği panoptikon gözetim küreselleşerek, kapsamı genişletilmiş ve süperpanoptikona dönüştürülmüştür.

Panoptikonun işlevi yerel denetim diye belirlenirse, sinoptikon ve omniptikon için küresel bir denetimden bahsetmek daha doğru olur. İktidar ve birey arasında süregelen asimetrik gözetim, panoptikonda olduğu gibi omniptikonda da devam etmektedir. Ancak omniptikonda, görünür olmaktan haz alma ve görünmeye gönüllü olma nedeniyle asimetrik gözetimin farkına varılamamakta ya da varıldığı umursanmamaktadır (Okmeydan,2017,s:46). Küresel ticari medya tarafından çok olanın az olanı denetlemesi esasına dayalı sinoptikon ise ilk kez 1997'de Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından ortaya atılmıştır. Sinoptikonda insanların oturdukları yerden, buldukları mekândan kopartılmadan, siber mekâna çekilerek başkalarının hayatını gözetlediği bir gözetim süreci söz konusudur (Toktaş,2012,s:33). Bu durumu sağlama görevini radyo ve televizyon üstlenmiştir. Geniş alanlara dağılan, birbirinden farklı yaşlara, sınıfsal konumlara, cinsiyetlere, tercihlere, kültürel arka planlara sahip insanlar, kültür endüstrilerince kurgulanan benzer mesajlara maruz kalmaktadırlar (Öztürk,2013,s:140). Sinoptikon küreseldir: Seyredilen (gözetlenen) seyredene (gözetleyene) dönüşmüştür. Panoptikon, insanları gözleyebileceği mekânları kendisi oluşturmakta, kendisi izlemektedir. Sinoptikon ise, baskıya ihtiyaç duymaz. İnsanları, kitleleri, izlesinler diye yönlendirir, kıskırtır (Çakır,2014,s:396-397).

Günümüzde özellikle eğlence vaadiyle sunulan diziler, filmler, şov ve yarışma programları ile her türlü kitle iletişim aracından sunulan bir azınlığı ve onların hayatını

gözetlemeyi imkânlı kılan sinoptikon örnekleri git gide yayılmakta ve küresel ölçekli bir izlenme potansiyeli yakalamaktadır. Televizyon başta olmak üzere radyo ve sinema gibi görsel işitsel araçlar ile büyük halk kitleleri, azınlıkta olan bir zümreyi (sanatçılar, futbolcular, siyasetçiler vb.) sürekli izlemekte, dinlemekte ve takip etmektedir (Öztürk,2013,s:149).

Panoptikon popüler kültür ürünlerinde sıkça kullanılmıştır. Panoptikon kadar tanınır olmayan sinoptikon ise televizyonda yeni bir format yarışma olan ‘Biri Bizi Gözetliyor’ ve sinemada ‘Truman Show’ gibi filmlerle karşımıza çıkmaya başlamıştır. Küresellik ve gönüllülük ilkelerinin tam olarak anlam bulduğu sinoptikonda, panoptikonun tersine çoğunluğun azınlığı gözetlediği bir sistem vardır (Şener,2016,s:59). Yani panoptikonda kamusal alan içinde yok olan bir özel alandan bahsedilirken, sinoptikonda kamusal alanın gönüllülükle ortadan kalkması söz konusudur.

Çağımızda bilginin; zaman ve mekân sınırı olmaksızın, küresel yayılımının kolaylaşması ve yeni medyanın yaygınlığı, gözetimi tanımlamada yetersiz kalmıştır. Sinoptikon kavramının bu yetersizliği yeni bir kavramın varlığını gerekli kılmıştır. 2004 yılında Jeffrey Rosen’ın “Çıplak Kalabalık” isimli kitabında artık sinoptikon gözetimin yerine herkesin herkesi, her an ve her yerde gözetmesi anlamına gelen omniptikon kavramı kullanılmıştır. Günümüzde internet, çoğunluğun birbirini izlemesine olanak veren bir iletişim aracıdır ve internet ile birlikte sinoptikondan omniptikon kavramına geçiş gerçekleşmiştir (Toktaş,2012,s:33). Omniptikonda da gönüllülük esastır ve artık siber bir ortamda herkes herkesi rahatça gözetleyebilmekte, takip edip yorum yapabilmektedir. İktidarın denetleyiciliğinin yerel düzeyde kaldığı panoptikon gözetimciliğinden, daha küresel bir denetleme ve gözetleme kültürüne geçmeyi ifade eden, çoğunluğun azınlığı izlemesinden (sinoptikon) sonra, gelişen teknoloji ile birlikte, herkesin herkesi izleyebildiği omniptikon aşamasına geçilmiştir”(Okmeydan,2017,s:61). Omniptikonda iktidar ve birey arasında asimetrik gözetim varlığını devam ettirirken, bireyler arasındaki gözetim simetrik bir duruma gelmiştir. Bu süreçte özellikle sosyal medya sayesinde herkes herkesi rızası dâhilinde, kesintisiz bir biçimde gözetlemektedir. Gözetleme ve görünür olmanın verdiği haz, ünlülerin hayatlarını görmek, sürekli meydana getirilen yeni ikonlar ve eğlence ile gözetimin şartlarının kişisel hazlar doğrultusunda kabul edildiği bir hal almıştır. Dolayısıyla kontrol doğal bir süreç haline gelmekte ve buna karşı herhangi bir direnç uygulanmamaktadır. İşte gözetlemeye dayalı sosyal ağlar, hem gözetlemek hem de gözetlenmek isteyen bireylerin eğlence ihtiyacını karşılamaktadır (Şener,2016,s:68-69). Bu durum, toplumsal rızanın inşa edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bireyler açısından sadece görünürlük değil kişisel tutumlar da değişim göstermiştir. Tarihsellik bilincinden yoksun sadece anı kaydetmeye dönük birey, hatırlama gereği duymadan biriktiren, tek amacının görünür bir veri olmak olduğu, yüzeysel bir tür meta, içi boşaltılmış bir görüntü haline dönüşmüştür. Amerikalı yayıncı ve yapımcı Andy Warhol’un “herkes bir gün 15 dakikalığına ünlü olacak” sözü, sosyal ağlar tarafından inşa edilen sanal kimliklerin bu dönemin yüzeysel, anlamsız ve sanal bilinirliğini tarif etmektedir.

Gözetim kavramları birbiri ardına tanımlansa da her zaman ve her yerde biri bitip diğeri başlamaz. Bu kavramlar iç içedir, kimi zaman birbirlerini tamamlar kimi zamanda birbirleri içinde farklılaşır. Teknolojik gelişmeler panoptik modelin süperpanoptik

gözetlemeye doğru evrilmesinde etkili olmuştur. İktidarın gözetlerken bilişim teknolojilerini belirsiz bir zaman ve mekânda kullanması da Mark Poster'in kavramsallaştırdığı süperpanoptikon olarak tanımlanır. Çeşitli algoritmaların bilgileri tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirmesi sonucu süperpanoptikon, toplumu her yerde gözetim altında tutar. Kredi kartları ile elde edilen kişisel bilgiler, GPS cihazları, akıllı cep telefonları, mobese cihazları, paylaşım siteleri, sosyal medya mecraları, internet alışverişleri, yüz tanıma sistemleri, çipli kimlik kartları ile artık teknolojik bir gözetim toplumu meydana çıkmıştır. Superpanoptikon ile iktidar her yere yayılmıştır. Elde edilen milyonlarca veriyle kurumlar insanları sınıflandırmakta ve profillerini çıkarmaktadır. Bu sayede artık kısıtlı bir alanın gözetiminden çıkıp her yere ulaşabilen ve her veriyi kullanabilen bir iktidar gözü meydana gelmiştir.

Superpanoptikonda hem “az” “çoğu”, hem de “çok çoğu” olduğu kadar “çok azı” da izlemektedir. Yani bir kişi hem görür, hem de görünür. Herkes herkesi izler, paylaşımlarını görür ve paylaşımları ile görünür. Konum bilgileri onun yerini, yediğini/içtiğini, tercih ve beğenilerini, tutum ve inancını kamuya açık bir hale getirir. Her an, her yerde herhangi bir şey ya da kişi tarafından gözetlendiğini bilen birey için gözetlenmenin panoptikondan farkı, bireyin her hangi biri tarafından değil de, herkesin onu gözetleyebileceğini bilmesidir. Bunun yanında simetrik olarak kendisi de herkesi gözetleyebilme şansına sahiptir. Panoptikonda eksik olan teknolojinin hiçbir sınırlaması yoktur artık. Cadde ve sokaklardaki kameralar, internet, cep telefonları gibi günlük kullanım teknolojileri ile her an herkes gözetlenip kayıt altına alınabilmekte, her yeri sınırsız bir hapisaneye dönüştürmektedir (Ergüden,2007,s:10).

Bir başka gözetim biçimi olan polioptikon ise isminden de anlaşılacağı üzere izleyen gözün, gözetim merkezlerinin çoğalması demektir. Bu sistemde sadece bireyi gözetim altında tutan bir tek iktidar yerine gözetim verilerini kendi amacı doğrultusunda kullanan birçok iktidar vardır. Kişisel verilerin içinde dolaştığı birçok gözetim merkezinin bulunduğu bu modelde bu gözetleme gayretlerinin yönetilmediği ve rastgele olduğu anlamına gelmez (Lyon, 2006,s:287-309).

IV.Ana-Akım Filmlerde Gözetim Olgusunun İşlenişi

Sinema, günümüzde küresel çapta işleyen bir endüstri konumundadır. Özellikle Hollywood sinemasının, dünya film pazarına hükmederek, kendi kültür, ideoloji ve beğenisini yaygınlaştırdığı bir durum söz konusudur. Bir kültüre ait temsiller, içinde yer alınan kültürden devralınır ve içselleştirilir. Benliğin bir parçası haline getirilir. Bu yönüyle temsiller politik açıdan oldukça önemlidir. Günümüzde küresel bir pazarlama ile sunulan sinema ürünleri, bu tür politik mücadelenin yürütülmesi açısından önemlidir. “Sinemada yatan politik çıkarlar son derece güçlüdür, çünkü filmler, sosyal gerçekliğin şu ya da bu şekilde inşa edilmesine zemin hazırlayan psikolojik duruşları, dünyanın ne olduğu ve ne olması gerektiğine ilişkin ortak düşünceyi yönlendirerek toplumsal kurumları ayakta tutan daha geniş bir kültürel temsiller sisteminin parçasıdır” (Ryan, Kellner,1997s:37-38).

Çalışmada 1990 sonrası filmlerin incelenmesine yer verilmiştir. Hollywood sineması tarihine bakıldığında gözetim olgusunu ele alan birçok filmde bahsedilebilir. Ancak özellikle 1990 sonrasında gözetim olgusuna yönelik yapılan akademik yorum ve

eleştirilerle paralel bir biçimde gözetim olgusunu ele alan filmlerin sayısında da bir artış gözlemlenmektedir. Anaakım filmlerde gözetim olgusunun temsili araştırılırken⁶ ve gözetim toplumuna yönelik endişeleri saptamaya yönelik kategoriler oluşturulurken, yoğunluklu olarak Foucault'un görüşlerinden ve yeni gözetim teknolojilerinin kendi bünyelerinde barındırdıkları gözetleme kapasitelerinden yararlanılmıştır. Filmlerin gözetim olgusuna yönelik hangi endişeleri taşıdığını anlamaya yönelik kategoriler oluşturulmuştur.⁷

V.Filmlerin Gözetim Olgusuna Genel Olarak Yaklaşımları

A.The Siege-Kuşatma

Kuşatma filminde, diktatör eğilimli olan insanların gözetim ve denetim gücünü ellerine geçirdiklerinde oluşabilecek tehlikelere dikkat çekilir. Arap kökenli teröristlerin saldırıları üzerine ABD'de sıkıyönetim ilan edilir. Sıkıyönetimin başına getirilen General Devaro, kontrol ve denetimi elinde tutabilmek adına, kanunlara da karşı gelerek olaylara müdahale eder. Bu bağlamda devletin, ordunun Orwelvari endişelerin kaynağı olabileceği söz konusudur. Fakat film iyimserdir. FBI'nın başında bulunan Harbirt, sistemi içeriden düzeltmek yanlısıdır. General Devaro'nun eli kanlı yönetimini yine sistemi kullanarak, işleterek düzeltir.

Kuşatma'da sıkıyönetim ilan edildikten sonra, iki milyon nüfuslu Brooklyn'de yirmi teröristi bulabilmek için insanların profili çıkarılır. Son altı ayda Amerika'ya giriş yapan, 14-20 yaş arası, Arap asıllı iki bin kişi şüpheliler kategorisine alınır. Eşleştirme yolu ile yapılan kategorik şüpheliğin kötü bir cilvesi olarak FBI'nın önemli isimlerinden olan ve teröristlerin yakalanma faaliyetlerinde aktif rol oynayan Arap asıllı Frank'ın oğlu da potansiyel suçlu olarak toplama kampına götürülür ve suçsuzluğu ispatlanana kadar suçlu sayılır. Filmde, gözetim teknolojilerinin kötü niyetli kullanımları sonucunda bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamaları ve küstürülmeleri söz konusudur. Oğlu şüpheliler kategorisine alınan Frank, FBI'dan istifa ederek, yerinin oğlunun ve kendi milletinin yanı olduğunu belirtir.

Filmin aslında yükselen gözetim trendlerine yönelik doğrudan bir eleştiri kurmak yerine, gözetimin kötü niyetli kullanımlarına yönelik bir eleştiri ortaya koyduğu söylenebilir. Gözetim toplumuna yönelik en önemli endişe kategorik şüpheliğin sınırlarını zorlamasıdır. Her insan suç işleme potansiyeline sahiptir ancak hiçbir insan potansiyel suçlu olmaktan dolayı tutuklanamaz. Terörle mücadele edilirken sırf etnik

⁶ Çalışmada incelenmek üzere seçilen filmler ve yönetmenler şunlardır; David Fincher'ın yönettiği 1997 yapımı *The Game-Oyun*, Edward Wick'in yönettiği 1998 yapımı *The Siege-Kuşatma*, Tony Scott'ın yönettiği 1998 yapımı *Enemy of State-Devlet Düşmanı*, Peter Weir'in yönettiği 1998 yapımı *The Truman Show-Truman Şov*, Steven Spielberg'in yönettiği 2001 yapımı *Minority Report-Azınlık Raporu*, 2005 yapımı Michael Bay'in yönettiği *Island-Ada*, 2008 yapımı D.J. Caruso'nun yönettiği *Eagle Eye-Kartal Göz* ve 2012 yapımı Gary Ross'un yönettiği *Hunger Games-Açlık Oyunları*.

⁷ Bu çalışmada ele alınan anaakım filmlerinin konuya olan yaklaşımları, konuya eleştirel yaklaşan filmlerle karşılaştırılabilir. Bu bağlamda, gözetim olgusuna ilişkin eleştirel bir tutum takınan birçok filmde bahsedilebilir. Bu filmler arasında özellikle 1966 yapımı François Truffaut'nun yönettiği *Fahrenheit 451* ve 1984 yapımı Michael Radford'un yönettiği *1984* sayılabilir.

kökünü itibarıyla herkesin suçlu olarak muamele görmesi kabul edilemez. Terörle mücadele adı altında General Devaro gibi kötü niyetli insanların gözetimi haksızlığa yol açıcı bir biçimde kullanması söz konusudur. Eleştiri gözetim toplumuna yönelik olmaktan çok gözetim olanaklarını art niyetli kullananlara yönelik yapılmaktadır.

B.Enemy of State-Devlet Düşmanı

Devlet Düşmanı filminde, ABD Ulusal Güvenlik Teşkilatı, dünya çapında gözetleme yapmaktadır. Gözetime ilişkin endişeler, komplolar artık teori değil, gerçekleştirilmektedir. Film, “Haberleşmede Güven ve Gizlilik Harekâtı” adlı yasa önergesi çevresinde ilerlemektedir. Böyle bir önergeye karşı filmin tutumu, bir yere kadar gözetimin olumlanması, fakat gözetimin kişilik haklarına ve “evin kutsiyetine” uzandığı yerde karşı çıkılmasıdır. Filmde vurgu, gözetimi kötü emelleri için kullananlar üzerine yapılır. Düşmanları ve suçluları izlemenin gerekliliği bilinmektedir. Fakat filmin sonunda artık onları izleyenleri de izlemek gerektiği sonucuna varılır.

Amerikan hükümetinde “Haberleşmede Güven ve Gizlilik Harekâtı” yasasının geçmesine yönelik işlenen cinayet filmin/senaryonun ilerlemesini sağlayan ateşleyici güçtür. Cinayeti bilmeden kaydeden doğa araştırmacısı Daniel Zavitz, kaydı kopyalayarak bir gazeteciyle iletişime geçer. ABD istihbarat servisinin Zavitz’in peşine düşmesi üzerine Zavitz eski bir arkadaşı olan avukat Robert Dean’e (filmin kahramanına) gider. Cinayet görüntülerinin Robert’ta olduğunu öğrenen hükümetin istihbarat servisinin tehlikeli ajanları tüm imkânlarını seferber ederek Robert’ın peşine düşer.

Açık uçlu doğrulama, bireyin bir örgütteki performansının bir başka örgütte ona referans olmasıdır. *Devlet Düşmanı*’nda özel yaşantısına girilerek, evli olduğu halde geçmişte yasak bir ilişki yaşadığı gazetelere yansıyan Robert, işten kovulur, kredi kartları iptal edilir. Robert, aslında bir bütün olarak sistemi bilmese de sistemin içinden birisidir. Avukat kimliği sıradan bir insana oranla daha fazla mücadele edebilme imkânı sunmaktadır. Burada önemli olan avukat kimliğiyle toplumda ciddi bir konuma sahip kahramanın sözünün güvenilirliğinin toplum nezdinde yok edilmesidir. Bu nedenle Robert’ın elektronik görünürlüğüyle oynamalar yaparak mafyayla ilişkisi olduğu kurgulanır.

C.Truman Show

Filmde Truman, panoptikon hapishanesindeki bir mahkûm gibi resmedilir. Beş bin kamera ile sürekli gözetlenen Truman, küresel çapta bir eğlence pazarına sunulmaktadır. Filmde bireylerin özel hayatlarının gizliliği ve gözetim olgusunun kişilik haklarını çiğnemesi Truman-Christof karşıtlığıyla verilir. Özel hayatına oldukça titiz olan Christof (gözetleyen), Truman’ın (gözetlenen) doğumundan itibaren tüm yaşamını dünyaya izlettirmektedir. Film, Truman’ın bu yapay dünya ile gerçek dünya arasında nasıl bir seçim yapacağı üzerine kuruludur. Film, gözetim toplumuna karşı bireysel karşı koyuşlardan yanadır; Truman’ın yapay dünyayı terk etmesi beklenir. Aslında filmdeki Truman ile gerçek yaşamdaki elektronik panoptikon altında olan insanlar benzer bir durumla karşı karşıyadır. Nitekim Truman, o güne kadar yaşadığı yapay dünya ile gerçek dünya arasında seçim yapma durumuna geldiğinde Christof’un ona, “dışarıda senin için

yarattığım bu dünyada olanlardan daha fazla gerçek yok; aynı yalanlar ve aynı ikiyüzlülük” demesi bu benzerliği kurmaktadır. Fakat filmin tutumu nettir; Truman o zamana kadar yaşadığı hayatı terk eder. Tüm dünyada onu izleyen seyirciler, Truman’ın tercihini ayakta alkışlarlar.

Truman Show, iletişim ve gözetim teknolojilerinin sunduğu olanakların hükmetme aracı olarak nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Eskinin kırbaç zoru yerine yeni teknolojilerle bilginin iktidarına dayalı bir tanrısallaşma vardır. İnsanların diğer insanlara hükmetme arzu ve istencini cisimleştiren bir filmidir. Öyle ki filmdeki Christof karakteri, kurmuş olduğu devasa film stüdyosunda Truman’ın kaderine yön veren bir “insandan Tanrı” olarak belirmektedir. Yağmurun yağmasından, gece ve gündüzün birbirini takip etmesine kadar bütün doğa olaylarını kontrol eden ve Truman’ın bütün yaşamı boyunca ailesini, ilişkilerini kurgulayan Christof’tur. Truman’ın yaşamındaki herkesi, her durumu ve eşyayı kontrol eden, denetleyen odur.

Truman Show’da anlatılan durum gözetim ve denetim aygıtlarını kullanan devletin ya da baskıcı yönetimlerin korkusu değildir. Ticari gözetim ve denetimin boyutuna kurgusal bir yaklaşım söz konusudur. Eğlence pazarına sunulan/satılan bir hayat vardır ve bu hayatın bireyselliği tüm dünyadan izleyiciler tarafından sorgulanmamaktadır. Filmde günlük sıradan bir insanın hayatının ticari gözetimle nasıl şeffaflaşılabileceği ve izleyenlerin kendisine satılan bir hayatı röntgenci bir hazla ve bitmeyen bir iştahla izlemesi anlatılır. Aslında bireyselliği kaybolan sadece Truman değildir; Truman’ı izleyen milyonlar, Truman’ın gerçek hayatı tercih etmesiyle boşluğa düşer, artık film bitmiştir. Medya ürünlerine bir adanmışlıkla kendilerini kaptıran izleyenlerin gerçek hayatlarına dönmesi zor olacaktır. Adorno ve Horkheimer’in belirttiği gibi kültür endüstrileri üreten ve tüketenlerin bireyselliğini yok etmektedir. Kitlelerin kendisinden oluşan bir eğlence anlayışı yerine kültür endüstrileri tarafında yönlendirilen bir pazar söz konusudur.

D.The Game-Oyun

Kişisel verilerimizin kimler ve hangi amaçlar için kullanıldığını bilmediğimiz bir dünyada yaşamaktayız. *Oyun* filmi bunun vurgusunu yapmaktadır. Bilgilerimiz nerelerde dolaşıma sokulmaktadır? Bilgilerimizin bulunduğu dünya, kendi etten kemikten ibaret olan gerçek benliğimizin üstüne çıkmıştır. Filmde gerçekleşen olaylar bir oyun şeklinde kurgulanmış olmasaydı, film rahatlıkla bir kâbusa dönüşebilirdi. Filmde her şeyi bilerek, olacak şeyleri önleme ve denetleme yanlısı olan Nicholas, CRS adında, eğlence pazarında iş gören bir kurum tarafından düzenlenen bir oyunla, tamamen denetiminin dışında bir dünyada kendisini bulmaktadır. Nicholas’ın kaderi, artık gelişmiş gözetim teknolojilerini elinde bulunduranlar tarafından çizilmektedir ve bunu yapanlar devlet kurumlarının dışında, eğlence sektöründe ekonomik faaliyetlerde bulunan insanlardır. Filmin sonunda Nicholas’ın başına gelenlerin ve her şeyin bir oyun olduğunun anlaşılması, acaba gerçek yaşamda da böyle bir sonun gerçekleşmesi umudunu mu taşımaktadır?

Gözetim ve denetim olgusunun günümüzdeki görüntüsü gerçekten korkulacak bir şey değil midir, eleştireller konuya abartılı mı yaklaşmaktadır, kara ütopyalar boşuna mı yazılmaktadır, her şey bir *Oyun* mudur? Filmdeki Nicholas karakteri üst sınıfları temsil

etmektedir, Truman Show’da olduğu gibi günlük sıradan insanın hayatı değildir. Tehdit herkes için geçerlidir, hatta Nicholas kadar kapitalist hayatta başarılı olamamış ya da kapitalist hayata onun kadar uyum sağlayamamış bir kişi (Nicholas’ın kardeşi) gözetim trendlerini en tedirgin edici boyutlarıyla kullanabilir.

Ticari gözetimin öne çıkarıldığı filmde üst sınıfları temsil eden Nicholas’ın insanı hususlar ve hassasiyetler noktasında “terbiye edilmesi” ya da kusurlarından “arındırılması” söz konusudur. Aristo’nun ilkesini koyduğu ve ideolojik farklı eklemlemeleriyle birlikte günümüze değin gelen katarsis, eğlence dolayısıyla kitlelerin eğitilmesinde önemli bir role sahiptir. İnsanlar eğlence dünyasının kurmaca gerçekleri içerisinde karşılaştığı başta “korku ve acıma” duyguları olmak üzere birçok duygu ve düşünceyle özdeşleşerek arınmaktadır. Günümüz insanının en önemli arınma aracı medya eğlencesi ya da filmde belirtildiği gibi insanların en ayrıntılı bilgisine sahip olan eğlence pazarıdır. Bilgi, gözetim ve denetimin mutlak iktidarı sadece alt sınıfları değil bütün sınıfları tehdit etmektedir. Herkesin tehdit altında olduğu bir durumda korkmanın da anlamı yoktur ya da alt sınıfların düşündüğü gibi aslında korkacak bir durum yoktur çünkü her şey “eğlenceli ve eğitici bir *Oyun*’dur”.

E.Minority Report-Azınlık Raporu

Filmde gözetim teknolojilerinin belirleyiciliğinden kaçışın mümkün olup olamayacağı tartışılmaktadır. Geleceğe yönelik tahminlerde bulunan film, 2054 yılında geçer. Filmde kâhinler, gelecekte işlenecek cinayetleri görmektedir. Kâhinlerin rüyalarına teknoloji yardımıyla girilerek, kurban ve katiller tespit edilmekte ve suç işlenmezden önce önlenmektedir. İnsanlar gelecekte olası işleyeceği cinayetler adına tutuklanırlar. “Önsuç” şubesinin komiseri olan John, bir gün bu sistem aracılığıyla gelecekte kendisinin işleyeceği bir cinayeti görür. Yakalanması gereklidir, fakat o kaçmayı dener, “her insan kaçabilir” der. Filmin tavrı, gözetim teknolojilerinin olumsuz sonuçlarından kaçılabilmesi yönündedir. Filmin sonunda gözetim teknolojilerini kendi rüyaları, kötü emelleri için kullananlar yine aynı sistemin ağına yakalanır. Önsuç’un kurucusu Burgess, kendisinin önceden işlediği ve işleyeceği cinayetleri önsuç şubesinin görüntülemesiyle yakalanır.

Filmde gözetim teknolojilerinin gözünden kaçacak herhangi bir toplumsal düzlem yok gibidir. İnsanlar hemen her anında ve her yerde gözetlenebilmektedir. Hatta insanların gelecekte muhtemelen işleyecekleri suçlar bile gözetim ve denetim altındadır. Gözetim teknolojilerinden uzak bir hayat sürenler ise Foucault’un “cüzam” örneğinde olduğu gibi “egemen toplum anlayışıyla uyumlu” olmamaları nedeniyle toplum dışına itilmiştir. Suçlular, kaçaklar ya da uyumlu olmayanlar için bilim-kurgu romanlarında olduğu gibi ya “duvar”ın ötesinde ya da “orman”da, egemen toplumun dışında, olanakları kısıtlı, alternatif bir hayat vardır. *Fahrenheit 451*’de olduğu gibi kitap okumak isteyenlerin yaşam alanı ancak toplum dışına itilmiş bir ormandır. *Azınlık Raporu*’nda toplumun dışına itilenler izbe, pis ve modern hayattan uzak bir biçimde yaşamaktadır. Ancak egemen iktidarın gözü onları orada da gözetlemektedir. Film eleştirel gibi görünmekle birlikte gözetim olanaklarının iktidar odaklarıncı en kötü kullanımlarında bile telafinin/tamirin olanaklı olduğunu seyircinin bilinçaltına yansıtmaktadır. Gözetim teknolojilerinin korkulacak yanını sistemdeki bozukluklara ya da bireysel iktidar

istençlerinin kötü niyetli kullanımlarına indirgendiği görülmektedir. Filmin sonunda sistemin bozuklukları yine sistemi iyi bilen kişiler tarafından düzeltilmektedir.

F.Hunger Games-Açlık Oyunları

Başkenti Capitol olan ve 13 bölgeden oluşan Panem’de geçen hikâyede her bir mıntıkadan seçilen kız ve erkeklerin tuzaklarla dolu bir ormanda hayatta kalan son kişi olmak için verdikleri mücadele anlatılır. Sağ kalan son oyuncu hangi bölgedense o koloni bir yıl boyunca ödüllendirilir. Kazanmak için her bölgenin şansı % 8.3 (1/12) dir.

Filmin temel kurgusunu antik Roma’ya dayandırmak mümkündür. Aslında kimsenin kazanamadığı bir oyunda tam anlamıyla bir panoptikon gözetime sahip bir iktidar bakışıyla düzenlenen bir tür arena oyunu oynanır. Antik çağın arenasından farklı, sanal olarak oluşturulan ve değiştirilen, sınırları görünmeyen iktidar tarafından belirlenen ormanda hayatta kalabilmek için her şeyi yapan ve bir ölüm makinasına dönüşen insanların öyküsü anlatılmaktadır.

Panemliler oyunları zorla değil coşkuyla izlemektedirler ki bu anlamda film bir eğlence kapitalizmi söyleminde sinoptikon gözetime evrilmektedir. Diktatörlük, metaların üretimini, tüketimini ve dağıtımını sıkı bir kontrol altında tutmakla kalmamakta; yurttaşların boş zamanlarını da ‘Açlık Oyunları’yla metalaştırıp bedavaya satın almaktadır (Smythe,1981,s:22–51).

Panem’de kurulan dünya aslında günümüz sosyal medyasının şekillendirdiği dünyadan farklıdır. Panoptikon bir etkileşimden söz edilebilir. Çekilen videolarla geniş meydanlardan yapılan ortak yayımlar aracılığı ile görünürlük sağlanır. Mıntıklar arasında bir iletişimin olmaması, onları sadece savaş meydanında bir araya getiren yöneticilerin aslında duygusal bir bağlanmanın olmamasını sağlama çabasıdır. Ancak Katniss’in 11. mıntıkadan gelen Rue’ye yardım etmesi ve buna karşın bölgenin ekmeğe göndermesi aslında sonun başlangıcını sağlayan kırılmanın da ilk işareti olur.

Film boyunca yaşanan şiddetin görünür olması ve kutsal bir amaca hizmet etmesi sebebiyle bir anlamda normalleştirilmiş hatta desteklenmiştir. Kendi kolonisi için dövüşerek ölmek 15 dakikalığına meşhur olmak anlamına gelmektedir. Ezilenlerin savaşı yönetenlere güç kazandırmaktadır. Filmde bir dış tehdit ya da düşmanın varlığından bahsedilmiyor. Aslında düşman aynı ulus birliği içinde olan diğer kolonilerdir. Bu anlamda farklı mıntıkları bir arada tutan gücün iktidar gücü olduğu yanılması ile bir anlamda güce karşı çıkışın da önü kesilmektedir. Görünmeyen gözün bir arada tutuşu ile birlik sağlanmaktadır. Gözetim her an ve her yerde varlığını hissettirir. Bütün ortamlar iktidarın bakışı altında ve kontrolindedir. İnsanlar gözetlendiklerini bildikleri ya da düşündükleri için kurallara uymaktadır. *Açlık Oyunları*’nda panoptikon bir gözetlemenin yanı sıra sinoptikon gözetim de kullanılmaktadır. Özellikle yarışlar devam ederken çoğunluğun azınlığı gözetlemesi söz konusudur.

G.Island-Ada

Filmin ana teması aslında ütopyik bir toplumun reel toplum içinde yaşadığı varsayımdır. Filmde zengin, ünlü ve üst sınıflardan olan gerçek insanlar ve onların yedek parçaları olarak dünyaya getirilen kopya insanlar (klonlanmış insanlar) vardır. Klonlar birer birey olmaktan çok ticari amaçlarla geliştirilmiş ürünlerdir. Klonlar

panoptikonvari kapatılmış bir mekânda yaşamaktadır. Bu mekân aslında Foucault'un belirttiği orta çağ Avrupa'sının veba ile mücadelede kullandığı "büyük kapatma"dan başka bir şey değildir. Klonlara dışarda kirli bir dünya olduğu telkin edilmektedir. Giysilerinden yiyip içeceklerine, aralarında kuracakları ilişkilerin mesafesine kadar her şeyleri kontrol edilen bu sözde insanlar, sürekli gözetim altında tutulmakta, tercih, seçim ya da itiraz hakları olmadan yaşamaktadır. Aslında var olan ancak onlar için korkunç bir salgınla yok olduğuna inandıkları dünya içinde ondan soyutlanmış, sadece gerçekten şanslı olanlarının gidebileceği bir cennet olan "Ada"ya gitme umuduna sahip insanların, özgürlüğe uzanan hikâyeleri anlatılmaktadır.

İktidarın, bireylere özgür bir yaşam alanı tanıyor gibi görünmesine karşın, kişiler eylemlerini özgür bir irade ile gerçekleştirememekte, dünyaya geldikleri andan itibaren sistematik olarak kayıt altına alınıp, denetlenmektedir. Filmde tam anlamıyla uygulanan kontrol Foucault (2006,s:343)'un anlatımıyla paraleldir; Sadece yönetim alanında değil, mahkûmların yedikleri yemeklerin sayı ve sürelerini, gıdalarını nitelik ve tayinini, işin cinsi ve ürününü, ibadet zamanını, ne zaman konuşulacağını ve deyim yerindeyse "ne zaman düşünüleceğini" ayarlamaktadır.

Toplum içinde hiç kimse nereden geldiğini sorgulamamakta hatta hayatta ki tek umutları olan "Ada"nın gerçekliğini bile düşünmemektedir. Ta ki basit bir böceğin yol göstericiliği ile girmemesi gereken bir yere giren sıradan bir bireyin denetim katına geçip gözetleyenleri görünür kılmasına kadar.

Film içinde kurulan bir başka gözetim şekli ise gerçek dünyaya geçen Lincon ve Jordan'ın kullandıkları kredi kartı sayesinde onları görünür yapan süperpanoptikon gözetimdir. Günümüz dünyasında artık panoptik bir gözetimden daha ziyade makine gözetimi yani süperpanoptikon yaşanmaktadır. Kartal Göz filminde de bu tür kontrolün kısıtlayıcılığı vurgulanmaktadır. Artık teknolojik aletler sayesinde birey her yerde gözetim altında tutulabilmektedir. Lincon gerçek kişiliğinin evine gittiğinde kapıdan içeri girmek için parmak izi ve yüz okuma teknolojilerini kullanarak gözetlenmeyi kabul etmektedir.

Filmde dışarıdaki hayatın kurgusal oluşu ile kurgusal hayatın gerçekliği arasında kurulan ikilemin bireysel merak ile yerle bir oluşu anlatılmaktadır. Panoptik bir modelin aslında süperpanoptikon bir dünyaya evrilmesi ile gözetimin kısıtlı alanlardan, yaşanan her yere yayılması anlatılmaktadır. Yine de insani duygu ve becerilerin sonunda bireyin özgürleşmesine imkân vererek tüm hapishanelerin duvarlarının yıkılışına da tanıklık edilmektedir.

H.Eagle Eye-Kartal Göz

Film insanların güvenliğini sağlamak amacıyla oluşturulmuş gözaltı teknolojilerinin aslında ne kadar tehlikeli olabileceği anlatılmaktadır. Yaşamın hemen her alanına yerleştirilen kameralar, internet ile kontrol edilen telefon ve elektrikli altyapılar ve insanların devamlı takip edebilen yapay zekâ teknolojileri ile süperpanoptikon bir gözetim ortamı oluşturulmaktadır. Nerden geldiği bilinmeyen, görünmez bir ses telefon ve elektrik hataları sayesinde Jerry Shaaw'ın hayatını yönlendirmektedir. Her an, her yerde gözetlenen ve bunun bilincinde olan kahramanın gözetiminden kaçamadığı bu güç ile olan dijital ilişkisi konu edilmektedir.

Film panoptikon gözetlemenin ötesine geçmiştir; Yapay zekânın şehirdeki tüm makinalarla gelişmiş internet ağı sayesinde kurduğu gözetim ve denetim bağı anlatılmaktadır. Günümüz interneti ve dijital kuruluşlar ile her an her yerde izlenmekte olan insan, aslında makinanın da kumandasını elinde bulundurmaktadır. Burada var olan asimetrik iletişim aslında kaçınılmaz olan gözetimin simetrik kuruluşlarına da gönderme yapmaktadır.

Kapitalist bilgi iletişim teknolojileri, gözetimi kolaylaştırmakta ve yaşamın her anında denetimin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu izlemenin, bilgilerin kaydedilip saklanması iktidarın gözetim ve disiplin amacına hizmet ettiği bir gerçektir. Böylece görünmeden gören, her şeyi bilen iktidar kurgusu süreklilik kazanmaktadır. Elektronik denetim araçları da otoritenin gücünü artırmaktadır. Ne var ki, özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırın giderek yok olduğu ve tüm gözetim sistemlerine bağlı bir şekilde varlığını devam ettiren günümüz toplumlarını sadece panoptikon kavramı ile anlamak olanaksızdır (Öztürk,2013,s:133). Filmlerin hepsinde süperpanoptikon ve sinoptikon gözetimin aldığı boyut ve aslında kaçınılmaz bir şekilde günümüz insanının yaşamına olan etkileri anlatılmaktadır. Aynı zamanda bu gözetimin kontrolden çıkmış şekillerinin insanlık üzerindeki yıkıcı ve sınırlayıcı etkileri üzerinde de durulmuştur.

Filmde bütün bu korkutucu durumların bile yine insani duygu ve zekâ sonucu yenilebileceği ve insan ırkının özgür iradesini eninde sonunda eline alabileceği de vurgulanmaktadır. Filmde eleştirinin yöneldiği temel nokta yapay zekâdır. Gözetim teknolojilerinin tahakküm altına alıcı güç ve iktidar konumları bir anlamda “yüzsüzleştirilerek” tehlikenin ancak makinalardan kaynaklanabileceği vurgulanırken aslında insanın güç ve iktidar istenci içerisinde diğer insanlara hükmetme amacıyla gözetim ve denetim teknolojilerini kullanma güdüsü görünmez kılınmaktadır. Eleştiri gerçek dünyada ve gerçek insanlarda/hükmedenlerde ya da hükmetmek amacıyla kurulan sistemlere değil sanal dünyanın yapay zekâsındadır.

VI.Filmlerde Gözetim Olgusunun İşleyişine Yönelik Duyulan Endişeler

A.Modern Topluma Katılma ve Gözetim

Filmlerde, bireylerin modern topluma katılmalarının, aynı zamanda elektronik gözetim altına girmelerini kolaylaştırdığı gerçeğinin altı çizilir. Bireyler modern topluma katılma süreçleri üzerinden gözetlenmektedirler. *Devlet Düşmanı*'nda, devlet her yere girebilmektedir; banka hesaplarına, bilgisayar dosyalarına vs. telefon'da “Allah, bomba, başkan” gibi yüz anahtar kelimedenden birisini kullanan kişinin konuşmaları anında dinlemeye alınmaktadır. Birey, teknolojiden ne kadar yararlanıyorsa o kadar gözetim alanına girmiş demektir. Elektronik hayata katılmak istemeyenler ise terörist ya da potansiyel suçlu kategorisine alınmaktadır. *Kuşatma*'da, teröristlerin kredi kartı kullanmadıkları, bunun yerine nakit para kullandıkları belirtilir. *Azınlık Raporu*'nda, kamusal yaşamın her köşesine göz taraması yapan aletler konulmuştur. Göz taramasından geçmek istemeyen potansiyel suçludur. Modern yaşama katılmama ise, teknolojinin getirdiği imkânlardan yararlanamamaya ve egemen güçler tarafından bir “dışlama”ya neden olmaktadır. Foucault'un “cüzzam” örneğine benzer şekilde bireyler bir sürgün, pasif ve toplum dışı bir yaşama itilmektedirler.

Modern topluma katılmak demek gözetim teknolojilerinin insanlar üzerindeki işleyişini bir anlamda kabul etmek demektir. Modern toplum kendini dayatmaktadır: İnsanlar kendi rızalarıyla modern topluma katılma amacıyla gözetim ve denetimin trendlerine katılmaktadır. İncelenen filmlerde insanların rızalarıyla gözetim teknolojilerine katıldığı gözlemlenmekle birlikte, iradeleri dışında bir çeşit ızdırari kader gibi bilmeden gözetim toplumu içinde yaşadıkları resmedilmektedir. *Truman Show*'da Truman ve *Ada* filminde adada yaşayan klon insanlar kendileri için ağdalı gözetim trendlerinin uygulandığı bir dünyada kurmaca bir hayatın tam da içinde olduklarından habersizdirler. *Açlık Oyunları*'nda ise bölgelerde yaşayan insanlar gözetlendiklerini bildikleri halde Orwelvari bir ikna ve hükmetme süreçlerini yaşamaktadır.

B.Mükemmel Yönetim Ütopyası

Filmlerde gözetim olgusuna ilişkin endişelerden bir diğeri de, birilerinin kalkıp işleri mükemmel bir şekilde yönetmek için gözetimi kendi ütopyalari ya da rüyaları doğrultusunda kullanmalarıdır. Foucault'un "veba" örneği hatırlandığında, vebaya karşı düzenle, düzeni sağlamak için azami bir gözetim ve denetimle karşılık verilmesi söz konusudur. Mükemmel yönetilen kent ütopyasına inananlar için veba bir fırsattır. Benzer şekilde, *Kuşatma*'da, Arap teröristlerin yaptığı bombalı saldırıların artması üzerine sıkıyönetim ilan edilir. Bu durum General Devaro'nun olayların üstüne gitmekteki mükemmeliyetini göstermesi ve disipline edici yöntemlerini uygulaması için bir fırsattır. Devaro'nun emriyle Brooklyn bölgesi kapatılır. Yoğun bir gözetleme ve denetleme faaliyeti başlar. Arap asıllı vatandaşlar toplanır ve sorgu merkezleri oluşturulur.

Azınlık Raporu filminde, toplumsal yaşamda cinayetlerin artması, Burgess'in cinayetin olmadığı bir dünya ütopyasını gerçekleştirebileceğini sandığı "önsuç" şubesini kurabilmesi için bir fırsattır. Ne var ki, cinayetin olmadığı bir dünya için çalıştığını söyleyen kişinin kendisi bir canidir. *Truman Show*'da mükemmel yönetilen bir yaşam, *Oyun*'da mükemmel yönetilen bir oyun ütopyasında olanlar, tüm gözetim ve denetleme araçlarını, bu rüyalarını gerçekleştirmek için seferber etmektedirler. *Ada*'da ölümsüzlük arzusuyla kurulan bir "insan yedek parça fabrikası"nın mükemmel yönetimi söz konusudur. *Kartal Göz*'de hayatın her alanını mükemmel bir biçimde yöneten, hemen her şeyi görebilen bir yapay zekâ vardır.

C.Filmlerin Kötü Kişileri

Filmlerde gözetim olgusuna karşı duyulan endişeler, filmlerin kötü kişilerine yöneltilmiştir. Sorun, gözetim teknolojilerinin varlığından çok bunları kullananlardan ve onların yanlış, kötü düşüncelerinden, rüyalarından doğmaktadır. Bu kişiler, kişilik sorunları olan, kötü niyetli ya da dengesiz tiplerdir. *Kuşatma*'da General Devaro eli kanlı resmedilir, diktatör eğilimleri olan birisidir. *Devlet Düşmanı*'nda Amerikan Ulusal Güvenlik Teşkilatı Yöneticisi Brian, *Azınlık Raporu*'nda "önsuç" birimini oluşturan ve yöneticisi olan Burgess, her ikisi de sınırsız gözetleme olanaklarına sahip olmayı isteyen, bu amaç için tereddüt etmeden cinayet işleyebilen tiplerdir. *Oyun*'da ise, gözetim sayesinde kurbanı üzerinde sınırsız denetim kurabilen kişi değil, CRS adında bir eğlence şirkettir. *Truman Show*'da program yapımcısı Christof, kendisini bir Tanrı gibi konumlandırmaktadır. Herşeyi görüp düzenleyen, Truman'ın yaşamına ve kaderine yön

veren, devasa stüdyosunun 221. katındaki “ay odası”ndan yarattığı yapay düzeni kontrol eden birisidir. Christof, diğer filmlerdeki kötü kişiler gibi gerçekte adam öldürmemiş olmasına karşın, Truman’ın kaderine yön vermek amacıyla, babasını ölmüş olarak göstermesi bir cinayet sayılabilir. Her şeyi gören, bilen birilerinin bireyin kaderini belirlemesi, *Oyun* Filminde de işlenmektedir. *Kartal Göz*’de katil yapay zekâdır: Aslında filmi izleyenler için etten ve kemikten oluşan gerçek bir insanın katil olması durumu yoktur. Eleştirinin yönü diğer insanlara hükmeden gerçek insanlardan varlığını ve işleyişini tam olarak bilemediğimiz yapay zekâyâ kaydırılmıştır. Yapay zekâyı kontrol eden insanlar görünmez kılınmıştır. *Ada*’da katil bir sağlık/sigorta şirkettir; zaten hayatları bahsedilmiş klon insanların yedek parça olarak kullanılması için öldürülmelerinde hiçbir sakınca yoktur. *Açlık Oyunları*’nda film boyunca yaşanan şiddetin görünür olması ve “kutsal bir amaca hizmet etmesi” sebebiyle bir anlamda normalleştirilmiş hatta desteklenmiştir. Kendi kolonisi için dövüşerek ölmek 15 dakikalığına meşhur olmak anlamına gelmektedir. Ölümün sıradanlaştırılması söz konusudur. Ezilenlerin savaşı yönetenlere güç kazandırmaktadır.

D.Ek-ben

Filmlerde, bireylerin elektronik kartlar ya da gözetim trendlerinde oluşan ek benleri üzerinde oynamalar, ayarlamalar yapılmaktadır. İncelemesi yapılan her filmde bu durum gerçekleşmektedir ve ek-ben üzerindeki bu müdahaleler gerçek ben’in zararına gelişmektedir. Örneğin *Devlet Düşmanı* filminde Brian, kendisine destek vermeyen senatörü öldürdüğünü görüntüleyen kasetin peşindedir. Kaset rastlantı eseri filmin kahramanı Robert’in eline geçer. Brian, Robert’ın bu kaseti kullanma ihtimaline karşın, Robert henüz kaseti ortaya çıkarmadan, Robert’ın inanırlığını ortadan kaldırmak istemektedir. Bu amaçla Robert’ın sigorta, banka verilerine girilir, telefon konuşmaları dinlenir, önceki yaşamındaki bilgilere ulaşılır. Tüm bu elde edilen veriler üzerinde oynanarak ve sonuçlar çıkarılarak Robert, zor durumlarda bırakılmak istenir. Robert, kara para aklama ve mafya ile işbirliği kurma ile suçlanır. Robert için yaşam zorlaştırılmak istenmektedir ve bu onun ek beni üzerinden yapılır. Robert’ın ek beni gerçek beninin zararına işler; işten kovulur, kredi kartları iptal edilir, cep telefonu kesilir. *Oyun* filminde Nicholas’ın Fransa, İsviçre, Amerikan bankalarıyla yaptığı telefon konuşmalarını dinleyen CRS üyeleri, Nicholas’ın tüm banka hesap numaralarını ve şifrelerini öğrenerek onu bir gecede beş parasız bırakırlar. Beş parasız, pasaportsuz ve herhangi bir kimliği olmadan, Meksika’da bir mezarlığa atılan Nicholas, kâğıtlar ve kartlar dünyasındaki ek-benine ait herhangi bir şey yanında olmadığından, ABD büyükelçiliğinde gerçek benini ispatlayamaz.

VII.Sonuç

İncelemesi yapılan filmlerde, gözetim toplumunun yükselişine karşı duyulan endişeler belirtilmekte ve gözetim teknolojilerinin kötü niyetli kullanımlarına yönelik eleştiriler getirilmektedir. Aslında bu durum, özellikle ABD’de teknolojinin geldiği seviyeler düşünüldüğünde, gerçek yaşamdaki bireylerin endişe ve eleştirilerinin perdeye yansımaları şeklinde değerlendirilebilir. Fakat gerçek yaşamdaki bireyin durumu farklıdır. Gerçek yaşamda bir birey, elektronik gözetim ortamından kaçmada Truman kadar iradeli olamayabilir. *Kuşatma*’da Harbirt, FBI’nın başındaki isim olarak, *Devlet Düşmanı*’nda

Brill, Amerikan Ulusal Güvenlik Teşkilatı'nda eskiden aktif görevlerde bulunmuş birisi olarak ve *Azınlık Raporu*'nda John, önsuç biriminin komiseri olarak gözetim teknolojilerinin kötü niyetlerle kullanımını engellemektedir. Yani, sistemin içinden, sistemi iyi bilen insanlardır. Gerçek hayatta ise bireylerin korunabilmeleri için sistemin çalışmasını onlar kadar iyi bilmesi beklenemez. *Oyun*'da ise, her şeyin sonuçta bir oyun olduğu belirtilir. Gerçek yaşamda, gözetim teknolojileri aracılığıyla maruz kalınacak kişisel haksızlıklar ise bir oyun değildir.

Filmlerde gözetim teknolojilerinin kullanımına yönelik endişeler, suçlamalar, eleştiriler kurumlara değil kişilere yöneltilmektedir. Bu görüntüsüyle filmler eleştirel olmaktan uzaktır. Filmlerde gözetimin varlığı bir sorun olarak ele alınmaktan çok, gözetimin kötü niyetli kullanımları sonucu sorunun doğduğu belirtilmek istenir.

Günümüz elektronik alanı düşünüldüğünde neyin özel, neyin kamusal olduğu ayrımı zorlaşmaktadır. Kitle toplumu koşullarında ortaya çıkan “toplumsal” alan, hem “kamusal” alanı hem de “özel ya da “mahrem” alanı kuşatıp istila etmektedir (Yüksel,2003,s:103). Filmlerde, modern toplumlarda insanların daha fazla gözetlendiği gerçeği dile getirilir. İçinde yaşadığımız gözetim toplumunda artık hepimizin gizliliği tehdit altındadır. Gizlilik ise bireylerin kişisel enformasyonun korunabilmesi hakkıdır. Bir yandan gizliliğin temel haklardan olduğu belirtilmekte, öte yandan elektronik gözetim sayesinde gizlilikler aşılabilmektedir. Konunun önemi ve karmaşıklığı düşünüldüğünde, ancak disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gerektiği görülmektedir. Sorun sadece hukuk biliminin alanı içinde değil, başta sosyoloji olmak üzere, psikoloji, etik ve iletişim bilimlerini de ilgilendirmektedir. Veri koruma yasalarının teknolojik gelişmeler karşısında etkisiz kaldığı bilinmektedir. Bunun için, disiplinlerarası bir yaklaşımla veri koruma yasaları güncelleştirilmeye çalışılmalıdır.

Kaynaklar

- Bozkurt, V. (2014). Endüstriyel & Post-endüstriyel Dönüşüm-Bilgi, Ekonomi, Kültür
Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Canpolat, N. (2003). *'Foucault'*, Kadife Karanlık, İstanbul: Su Yayınları,
- Çakır, M. (2014). Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ergüden, I. (2007), Hapishane Çağı Kapatılmış İnsan, Versus Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2001). Hapishanenin Doğuşu, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara:İmge
- Gandy, O. (1993). The Panoptic Sort: A Political Economy of Personal Information, SanFrancisco: Westview Pres.
- Huxley, A. (2001). Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret, (çev: Savaş Kılıç), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lem, S. (1997). Gelecekbilim Kongresi, (çev: Fatma Taşkent), İstanbul:İletişim Yayınları.
- Lem, S. (1997). Yıldızlardan Dönüş, (çev: Sevil Cerit), İstanbul:İletişim Yayınları,
- Lyon, D. (1997). Elektronik Göz, (çev: Dilek Hattatoğlu), İstanbul:Sarmal Yayınevi,
- Lyon D (2006) Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum,(çev. Gözde Soykan) İstanbul:Kalkedon Yayıncılık.

- Marshall, G.(1999). Sosyoloji Sözlüğü, (çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü),Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ryan, M. & Kellner, D. (1997). Politik Kamera, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a, Online Academic Journal of Information Technology 8, (30), 43-63
- Orwell, G. (2002). Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, (çev.Nuran Akgören), İstanbul:Can Yay.
- Öztürk, S. (2013). Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 36, 132-151.
- Sartori, G. (2004). Görmenin iktidarı (çev.G.Batuş& B.Ulukan). İstanbul: Karakutu Yayınları
- Smythe, D. W. (1981). “On the Audience Commodity and Its Work.” In Dependency Road: Communications, Capitalism, Consciousness, and Canada, Norwood, NJ: Ablex.
- Şener, N. K. (2016). Eğlencenin Gözetleme Hâli ya da Eğlence endüstrisinde ‘Görünen’ ve ‘Gören’ Olmak. TRT Akademi, Eğlence Endüstri Sayısı, 1 (1), 50-70.
- Timisi, N. (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Yayınevi.
- Toktaş, S. A.(2012). Türkiye’de Dijital Gözetim: T.C. Kimlik Numarasından e-kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Zamyatin, Y. (1998). Biz, (çev. Füsün Tülek), İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Yüksel, M. (2003). ‘Modernleşme ve Mahremiyet’, Ki Dergisi, 2003 (6/1) Ankara.